

LA REPOBLACIÓ DE LA RIBERA SALADA *

RAMON VALL I RIMBLAS

Situació geogràfica

La Ribera Salada és una riera afluent del Segre. S'entén també per Ribera Salada la conca d'aquesta riera, que constitueix una sub-comarca del Solsonès: està situada a la seva part nord-occidental; al final, comprèn una part de l'actual comarca de l'Alt Urgell. La riera té l'origen a Cambrils, lloc on hi ha les dues salades que li donen nom. En l'època que estudiem rebia el nom de riera d'Autés, nom de l'actual poble d'Altés, situat al final del seu recorregut, ben a la vora de la confluència amb el Segre. La incorporació al Segre té lloc a Bassella, al començament, per la banda sud, de la plana d'Oliana, ja de l'Alt Urgell actual. Per la seva part nord, la conca de la Ribera Salada té una alta paret encinglerada que li fa de límit septentrional, formada per les serres de Querol, d'Odèn i de Turp, contraforts tots ells del Port de Comte. En aquesta part, la subcomarca de la Ribera Salada presenta una configuració molt abrupta, ja que les valls són tortuoses, tancades i de difícil accés: Cambrils, Odèn, Canalda—, és a dir, aquells poblats que formen l'actual municipi d'Odèn. Tot al contrari, en la seva part final la plana d'Oliana s'hi endinsa format-hi una prolongació natural: Ogern, Altés... Això fa que les comunicacions siguin difícils en la seva meitat nord, propiciant un aïllament natural i una vida reclosa dins de les pròpies valls, i siguin molt més fàcils al final del curs de la Ribera, en la part que, com hem dit, queda incorporada a la plana d'Oliana.

* Text corresponent a la lliçó inaugural del Curs 1993-94 d'Amics de l'Art Romànic (18/10/1993).

Ens proposem estudiar com s'esdevingué la repoblació en aquesta subcomarca del Solsonès. Teníem dubtes per definir l'estudi que anem a emprendre: parlar de repoblació és agosarat, perquè possiblement no n'hi hagué en la seva part nord. Però a la part final del recorregut de la Ribera Salada, sembla que sí que n'hi hagué, encara que feble. També havíem pensat a titular l'estudi «reconquesta», però encara era més inadequat, perquè dubtem si hi hagué tal reconquesta: més aviat es podria parlar d'«ocupació» d'un territori buit de poder, possiblement sense lluita. (Fig. SITUACIÓ GEOGRÀFICA.)

La invasió musulmana i la via que seguí

L'ocupació musulmana de Catalunya no sembla que es produís abans de l'any 714, ja que en les nostres terres s'acceptà com a rei Akhila II, el qual s'havia aliat amb els àrabs en la seva lluita contra l'usurpador, Roderic. Akhila, però, renuncià a Damasc a la corona l'any 714 a canvi que el califa li reconegués l'herència paterna. Els primats de l'actual Catalunya i de Septimània no acceptaren la renúncia, i nomenaren un altre rei visigot, Ardó; aleshores els àrabs deixaren de ser un poble aliat i amic, i empengueren la conquesta del país. Això tingué lloc entre els anys 714 i 720.

S'ha dit que l'ocupació de l'Urgellet s'efectuà a través de la via romana anomenada *Strata Ceretana*, que discorria pel Segre i unia Lleida amb Perpinyà (concretament, amb Castell-Rosselló, la romana *Ruscino*), passant per Llívia. Però aquesta via desconeixem si discorria pels congostos d'Oliana i de Tres Ponts, o bé, en el cas que a l'antigor hi hagués passat, si en aquesta època s'havia malmès fins a esdevenir impracticable, almenys per als animals de càrrega. A començaments del segle XI era impracticable, de tal manera que hagueren de construir-s'hi ponts i altres obres per deixar expedit aquells mals passos. La construcció d'aquestes obres tingué lloc entre els anys 1026 i 1078¹ i foren degudes a la iniciativa del bisbe d'Urgell sant Ermengol, gran promotor de les comunicacions al llarg del Segre i del Valira. Segons la llegenda, morí ofegat l'any 1035 mentre participava en la construcció del pont en la localitat que s'ha anomenat, precisament per raó del pont existent, el Pont de Bar. Per salvar els congostos del Segre, fins que les obres del segle XI no es realitzaren, el camí ral es desviava abans d'Organyà vers la Guàrdia d'Ares (cruïlla de camins molt important) i Gavarra, i tornava a trobar el Segre a l'indret de Ponts o d'Aguilar.²

1. VILLARÓ, 1992, p. 253.

2. VILLARÓ, 1992, p. 253; PONS, 1992, p. 26.

A l'època de la restauració, o de la instauració, de la via a través dels congostos d'Oliana i dels Tres Ponts, foren corrents les deixes en els testaments per a la construcció de ponts. Ens consten documentalment deixes testamentàries dels anys 1044,³ 1061, 1063, 1064 i 1075⁴ destinades a aquestes finalitats.

Els castells d'Oliana i de Castell-llebre

Al peu de l'engorjat que hi havia a Oliana abans de construir-s'hi la presa actual s'hi troben dos castells que en defensaven l'entrada: el castell d'Oliana, a la part de llevant, i a l'altra banda del Segre el Castell-llebre. El topònim d'aquest darrer ha evolucionat amb el temps; en època medieval es deia *kastro veteri*, i amb aquesta denominació consta en els documents. Aquesta vellúria que li reconeixia la documentació més antiga (any 942 o 967, hi ha dubtes en la data del document)⁵ fa suposar que havia existit ja abans de la invasió musulmana.

Tot i que el primer esment documental del castell d'Oliana correspon a l'any 919⁶, és molt probable que aquest castell també existís en temps dels visigots per defensar l'entrada del camí del Segre abans de l'estret d'Oliana.

La suposada vellúria d'ambdós castells dóna peu a creure que la *strata ceretana* seguia el curs del Segre, almenys en aquest tros del seu recorregut, i que si es desviava per evitar el congost dels Tres Ponts, devia fer-ho a l'altura del Coll de Nargó.

Si hagués estat així, els sarraïns, en la seva incursió del 793, que ocasionà la destrucció de l'antiga catedral d'Urgell, és molt possible que haguessin passat per aquests verals, i haguessin hagut de vèncer l'oposició que des d'aquests dos castells se'ls podia haver fet.

Pervivència del culte cristià

És sabut de tots que els sarraïns foren respectuosos amb les altres dues confessions «del llibre», és a dir, amb els jueus i els cristians: solament els exigien el pagament d'un tribut per continuar practicant la seva religió. Aquesta contribució suplementària explica les nombroses conversions dels cristians, poc con-

3. BARAUT, 1982, doc. 575.

4. BARAUT, 1983, docs. 734, 745, 755 i 880.

5. BARAUT, 1979, doc. 102.

6. BARAUT, 1979, doc. 78.

vençuts de la seva fe, a l'islam. Als cristians sotmesos als sarraïns que continuaren fidels a la seva doctrina els anomenem ara «mossàrabs», però els musulmans els deien *rumi* i *arrumi*.

Com a conseqüència d'aquesta tolerància, molts bisbats visigots subsistiren després de la invasió musulmana. La supervivència dels bisbats, pel que fa a Catalunya, depengué, pel que sembla, del partit polític que seguiren els bisbes respectius: el bisbat de Tarragona tardà segles a reinstaurar-se, i el seu bisbe, Pròsper, es féu escàpol a Itàlia; el bisbat d'Ègara no es va restaurar mai més.

Els bisbats de Lleida i Tortosa subsistiren força temps, a pesar que ambdues ciutats foren capitals de les zones més islamitzades del país. A finals del segle X ens consta l'existència de temples cristians a ambdues ciutats. També sabem que en els exèrcits musulmans hi havia mercenaris mossàrabs; alguns participaren en les ràtzies d'al-Mansur contra els comtats catalans.⁷ I un document de l'any 987 ens explica que en un plet entre els homes d'Aguilaniu i de Jusseu, del terme de Benavarri, hi intervingué un prevere, Fortún, jutge de tots els cristians del *Leridense*, en temps del visir Zamega.⁸

A Urgell ocorregué el mateix, llevat de la perduració de la denominació àrab, que fou molt més breu. El bisbe Anambad, que l'any 731 el valí rebel Munussa va fer morir a la foguera a Llívia, era possiblement el titular de la diòcesi d'Urgell.⁹ Una explicació de la seva mort podria ser que Anambad s'hagués mantingut fidel als legítims governants àrabs.

El que és incontrovertible és la figura del bisbe Fèlix (781-799), que regia el bisbat d'Urgell en el moment de la transició de la seva seu, la ciutat d'Urgell (actualment, Castellciutat), del poder musulmà al franc, que sembla que s'esdevingué, sense cap mena de lluita, vers els anys 786-790.¹⁰ És conegut de tots (i per això no ens hi estendrem) que Fèlix, junt amb Elipand, arquebisbe de Toledo, sostenia una doctrina heterodoxa, l'adopcionisme: s'ha dit, que per intentar resoldre el problema que els sarraïns trobaven en el dogma i el misteri de la Trinitat i en el de la doble naturalesa de Crist, ja que hi veien un politeisme encobert. Fou acusat pels eclesiàstics de la cort de Carlemany, fins i tot pels de procedència hispànica. Aquesta oposició disposava del *vist-i-plau* de l'emperador, perquè així desfeia el bisbat dels lligams que hauria pogut mantenir amb la seu metropolitana de Tarragona (encara que en aquests moments estava desmantellada i sense bisbe), amb la de Toledo i amb tota l'Església hispànica que conti-

7. LLADONOSA, 1972, p. 82.

8. ABADAL, 1955, doc. 270.

9. BARAUT, 1992.

10. ABADAL, 1986, p. 83.

nuava pervivint, com hem vist, als dominis musulmans. I adscriure'l a l'arquebisbat de Narbona. Fèlix acabà retractant-se i fou confinat a Lió i substituït pel prelat d'aquella diòcesi, Leidrat, fins al pontificat de Possedoni.

El canvi de domini

El que els documents no ens expliquen és qui va pactar el canvi de domini i quin va ser el seu abast: a la primera pregunta hem de suposar que no devia haver estat el bisbe, si no no s'explicaria la persecució a què el va sotmetre Carlemany. I a la segona, era tot el bisbat o només una part, que va passar a domini franc? El bisbat coincidia amb una demarcació civil anterior, si n'hi havia alguna. I en cas afirmatiu, hauria estat tota la seva demarcació la que hauria passat a mans dels francs? Si només va passar una part del bisbat a domini franc, què va succeir amb les parròquies que continuaren en territori àrab? Tot això són unes incògnites insolubles, almenys en l'estat dels coneixements històrics actuals: per desgràcia ignorem pràcticament tot allò que ens podria provenir de les fonts àrabs; i de les franques no en sabem gairebé res més que la lluita contra l'adopcionisme i que Carlemany va encarregar el govern del *pagus* d'Urgell al comte Borrell I, que ho era d'Osona i Cerdanya (Barcelona no havia estat conquerida encara). Sabem també que l'any 793 els musulmans destruïren la ciutat d'Urgell i la seva catedral, possiblement pel canvi de domini que hi havia hagut entre tres i set anys abans.

L'acta de consagració de la catedral de la Seu d'Urgell de l'any 819

Un altre problema que ens enfosqueix el coneixement del que va succeir és l'acta de consagració de la catedral que substituï la destruïda el 793, ja en el *vicus* que esdevindria, temps a venir, l'actual Seu d'Urgell. Tot i que el document està datat l'any 819,¹¹ aquesta data no és acceptada per ningú: els més conservadors diuen que és de l'any 839 (l'escriptor hauria deixat de posar-hi un XX);¹² hi ha qui creu que és del segle IX, però d'una data més avançada, no abans del 860;¹³ i finalment hi ha qui sosté que és una falsificació dels segles X o XI;¹⁴ si fos certa

11. MARCA, 1972, apèndix 1, cols. 761-766.

12. AUTORS VARIS, 1992, p. 316-317. Pujol, 1917. VALLS i TABERNER, 1917.

13. BARAUT, 1984-1985 (2).

14. BENET, 1983, p. 140; BENET, 1987, p. 22; GARSABALL, 1993, p. 60; ORDEIG, 1993, p. 3.

aquesta opció, l'acta podia haver estat escrita d'acord amb uns documents antics, avui dia perduts,¹⁵ o bé es tractaria d'una falsificació pura i simple.

Si l'acta fos autèntica (tant li fa que la seva data fos el 819 o 860) tindríem una referència de l'abast del canvi de domini que hi va haver entre el 786 i el 790, trenta o setanta anys abans, suposant que totes les parròquies i llocs citats en l'acta pertanyessin al domini franc, i que en l'acta no s'hi esmentés cap parròquia que, dependent del bisbat d'Urgell, continués sota el domini musulmà. Perquè en el cas que no hagués passat tot el bisbat a domini franc, ens tornem a preguntar quin règim seguiren les parròquies restants: la frontera també afectava l'Església i aquelles parròquies s'haurien incardinat al bisbat de Lleida? Carlemany va assignar al bisbat d'Urgell aquells llocs del Pallars i de la Ribagorça que estaven sota el seu domini i que de sempre havien pertangut al bisbat de Lleida, de manera que va seguir el criteri polític d'atribuir-los al bisbat d'Urgell.

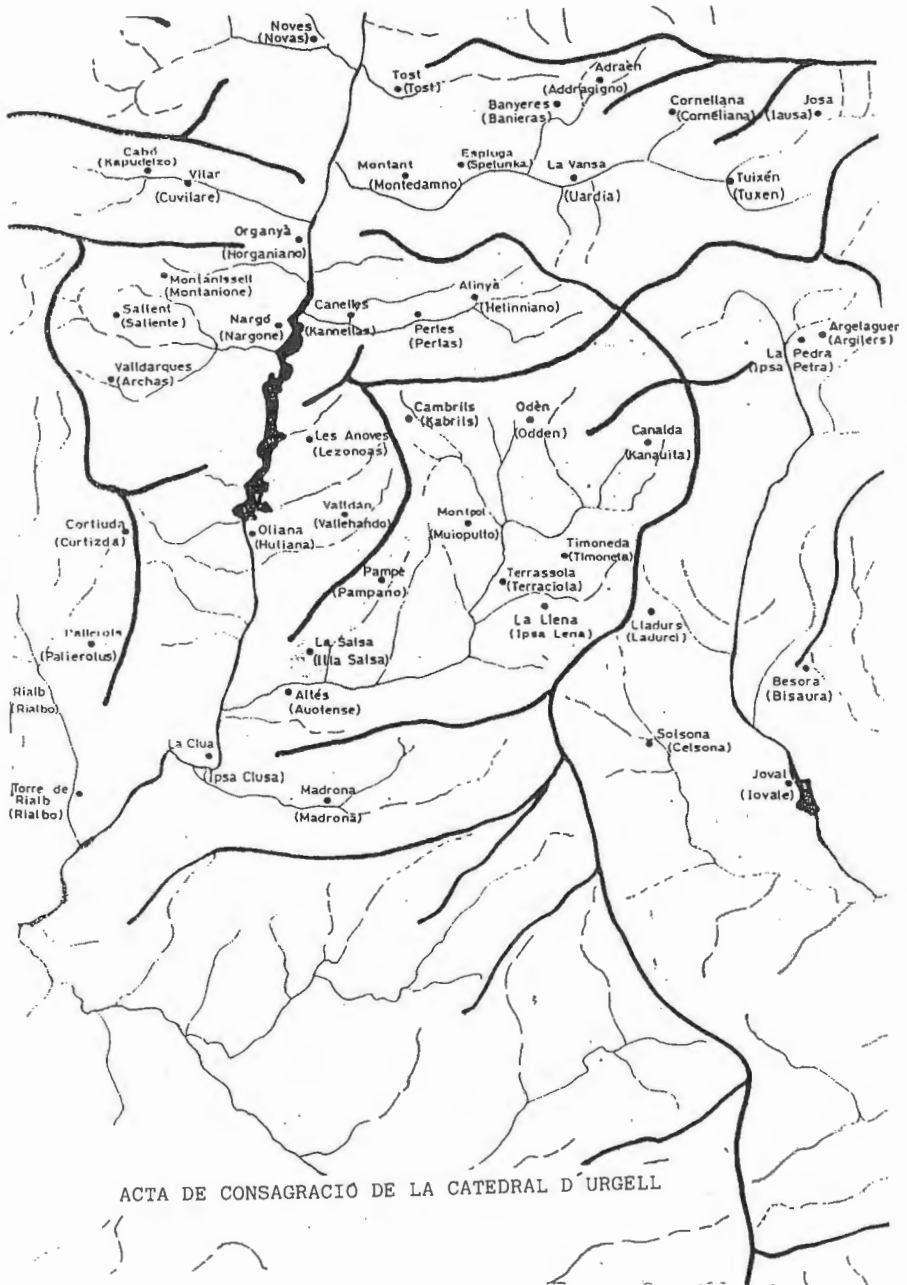
Pel que fa a la Ribera Salada i al Solsonès, en l'acta hi llegim: «[...] Després les parròquies de la vall de Lord, o sigui, la Pedra amb Argelaguer, Sisquer amb Llinàs i Montcalb, la Corriu, Moripol, Tarrés, Taravil, el Cint, Correà, Tantallatge, Ora, la Mora, la Selva i Besora, i fem donació d'aquestes parròquies amb totes les seves esglésies, viles, vilars i *vilaruncule*. Després Solsona amb Joval, la Llena, Lladurs, vall de l'Infern, Timoneda, Terrassola, Canalda, Odèn, Alinyà, Cambrils, Perles, Canelles, Montpol, les Anoves, Pampe, la Salsa, els Turms, Valldan, Oliana, Altés i Madrona. Després les parròquies de la vall de Cabó [...] Cortiuda, Pallerols i Rialp, l'altre Rialp, la Clua [...]».

Veiem que les parròquies enumerades abasten tota la vall de la Ribera Salada, que és sobrepassada pel sud-oest, ja que el límit arriba fins a Madrona; per ponent arriba fins a la Clua i s'endinsa per l'actual Baronia de Rialp. I pel sud-est arriba fins a Solsona i Joval. Quan es descriuen les parròquies de la vall de Lord, s'acaba amb la Selva i Besora, poblacions situades a la falda de la mola de Busa. (Fig. ACTA DE CONSAGRACIÓ DE LA CATEDRAL D'URGELL.)

Topònims àrabs a la zona

La toponímia d'aquest sector final de la Ribera Salada ens pot servir per reconèixer una permanència prolongada del domini musulmà en aquesta zona, que permeté que uns noms àrabs quedessin fixats i perpetuats fins avui. Concretament a Bassella, davant per davant de la Clua, hi ha dos topònims àrabs, segons

15. RIU, 1992, p. 320.

el criteri de Joan Coromines: Alsamora i la Garrola. En alguns llocs figura, en lloc d'Alsamora, Ansamora;¹⁶ però això és degut a una malformació del nom pel llenguatge popular, perquè en els documents antics hi figura sempre Alsamora.

Segons Coromines, Alsamora és una metàtesi d'Almaçora i Almançora, que deriva d'*al-mansûra*, «la ben defensada».¹⁷ A la primera referència que hem trobat que parla del lloc, l'any 1028, ja hi figura amb el nom d'Alzamora.¹⁸ Pertany a Castellnou de Bassella (qualificatiu curiós aquest de «castell nou», perquè enlloc del seu terme s'hi han trobat restes d'aquest castell nou, ni del vell). Algú ha suposat que el castell «nou» podia ser el castell d'Alsamora, i que el castell «vell» fos el d'Aguilar; nosaltres aventurem que aquest qualificatiu «nou» podria provindre d'una recent conquesta d'aquesta fortalesa musulmana, fet que podríem situar entre els anys 950 i 1000, com després veurem.

Ens ajuda a admetre com a bona aquesta suposició, l'altre topònim: la Garrola. Santa Maria de la Garrola és actualment una capella situada al cementiri de Bassella que havia estat la parròquia d'aquest hàbitat dispers: està situada a la vora del Segre, i a una distància en línia recta del castell d'Alsamora de 2.800 metres. En totes les referències escrites antigues figura com Galaorra, topònim d'ascendència ibèrica, també segons Coromines, que se'l van apropiat els àrabs per designar una torre albarrana.¹⁹ En el paratge on després es bastí l'església pre-romànica dedicada a santa Maria, documentada per primera vegada l'any 1061, però que per la seva arquitectura correspon a un edifici del segle X, podia haver-hi hagut abans una torre avançada del castell d'Alsamora. De sempre, la Garrola consta en els documents com a església dedicada a santa Maria, i no figura amb anterioritat cap esment com a lloc o paratge.²⁰ Del temple pre-romànic només se'n conserva el santuari, més baix que la nau, de planta rectangular, amb dues finestres de simple esqueixada, l'una a l'est, a la capçalera, i l'altra al migdia. La resta de l'església està molt modificada, de tal manera que no es pot apreciar si conserva algun element antic. Està condemnada a desaparèixer negada per l'embassament de Rialb.

També, tocant a les restes del castell d'Alsamora, hi ha un temple pre-romànic del qual no consta cap referència. Segons Gavín, hauria estat dedicada a sant Miquel. L'edifici està esfondrat: quan el visitàrem per primera vegada, l'any 1987, només quedaven les parts baixes de les parets. La seva planta és rectangu-

16. AUTORS VARIS, 1992, p. 161.

17. COROMINES, 1960.

18. BARAUT, 1981, doc. 420; 1982, doc. 602; i 1984-1985 (1), docs. 900 i 923.

19. COROMINES, 1954, p. 585, a «Calahorra»; 1980, p. 750, a «Calahorra».

20. BARAUT, 1983, doc. 736; 1984-1985 (1), doc. 923.

lar, amb el santuari també en forma de rectangle; l'arc triomfal és ultrapassat en mig radi, característica general, segons Lampérez, dels arcs musulmans i mossàrabs de mitjan segle X endavant.²¹ Primitivament, el temple era cobert amb fusteria; posteriorment es cobrí amb volta, regruixant les seves parets, la del nord amb dos arcs de descàrrega. Hi havia hagut un o dos capitells (no queda clar el seu nombre) desapareguts fa temps, i que ja no poguérem analitzar en aquella primera visita. El temple està orientat a llevant, amb una lleugera desviació cap al sud. Actualment està molt més degradat: la paret nord s'ha tombat i encara una alzina l'aguanta, s'han destruït els arcs de descàrrega que foren construïts quan es cobrí amb volta, i l'arc triomfal té la clau apuntalada tan precàriament que és un miracle que s'aguanti. Segons Barral, la seva tipologia correspondria a una obra del segle XI.²² En canvi, Adell i Cases, comparant el seu aparell amb el del Castellot de Viver i amb el de l'església-*martyrium* de Sorba, la daten de principis del segle X, o fins i tot potser del segle anterior.²³ Aquesta datació, que compartim en part, ens plantejaria un nou problema: si l'església fos del segle IX, hauria estat edificada abans de les campanyes de Guifred, ja que, com veurem més endavant, en aquesta part de la vall del Segre no s'hi consolidaren els comtes d'Urgell probablement fins a la meitat de la desena centúria (Sunyer, el fill de Guifred, va construir en un senyoriu seu el castell de Ceuro, desconexem en quina data, però sempre abans de retirar-se al monestir de la Grassa, és a dir, abans de l'any 947).²⁴ És a dir, la construcció de l'església hauria tingut lloc en ple domini musulmà del castell, de manera que es tractaria d'una església genuïnament mossàrab. Aquest fet podria justificar la manca de documentació en els arxius urgellesos que hi fan referència, i també la circumstància que no disposem de cap notícia de l'època. Però, si així hagués estat, quin sentit tindria la seva construcció, en una avançada musulmana? Sembla més plausible que el castell d'Alsamora fou reconquerit a la meitat de la desena centúria, i que immediatament s'hi bastí una església a la manera mossàrab i per personal d'aquesta procedència.

L'abast del domini franc

Si l'acta de consagració de la catedral de la Seu d'Urgell hagués estat redactada l'any 839 o pels volts del 860, sembla que definiria els límits del domini

21. LAMPÉREZ, 1930, p. 151.

22. BARRAL, 1981, p. 175.

23. ADELL-CASES, 1992, p. 162.

24. BENET, 1987, p. 32.

franc a l'època de Carlemany. Diem «sembla» perquè amb seguretat no en sabem res. De l'assemblea tinguda a Tolosa l'any 798 només ens consta que el fill de Carlemany, Lluís el Piadós, que governava la Marca Hispànica, ja que era el rei de l'Aquitània, estatuí «una ferma vigilància dels confins de l'Aquitània, per la qual cosa fortificà i féu habitar la ciutat d'Osona, els castells de Cardona i Caserres i la resta de fortificacions de molt temps desertes, i encomanà la vigilància al comte Borrell amb les corresponents guarnicions».²⁵ No es fa cap esment del Solsonès.

Igualment ens definiria els límits si hagués estat redactada amb posterioritat, però partint d'uns documents autèntics anteriors, avui perduts, com insinua Manuel Riu.²⁶ I fins i tot en el cas que l'acta fos una pura invenció, com que es tractava de donar-li una aparença d'antiguitat, és molt possible que es donessin els límits que en la seva època hauria d'haver tingut.

Corroborava això el fet que el 803 el bisbe Leidrat (administrador apostòlic del bisbat d'Urgell després del bisbe Fèlix) donà al monestir de Sant Serni de Tavèrnoles l'església homònima de Sant Sadurní, situada, diu el document, en la solitud d'Ardèvol (*in solitudine Ardevolense*). Aquesta església li pervenia per la donació que, al seu torn, li havia fet el monjo Sidoni «per la seva culpa», segons el document. Es veu que Sidoni, que havia estat adepte a l'adopcionisme, es refugià a l'església d'Ardèvol; després, per «la seva culpa», i potser perquè havia estat detectat per Leidrat, entrà a fer penitència al monestir de Sant Serni: potser ja provenia d'aquest monestir, que havia estat un focus important de l'heretgia adopcionista. També hi ha dubtes sobre l'autenticitat d'aquest document. Però és molt versemblant que sigui autèntic o, si més no, que estigués basat en un d'autèntic, perquè en esmentar Ardèvol no parla d'un lloc ni d'un paratge, sinó que diu «en la solitud»: en aquell temps Ardèvol era en terrà de ningú, deixat de la mà de Déu. Aquestes terres de ningú eren molt poc poblades perquè els seus moradors no eren defensats ni pels musulmans ni pels francs i estaven sotmesos a les depredacions que uns i altres hi feien en les seves ràtzies. Amb raó s'hi podia aplicar el qualificatiu de «solitud».²⁷

Si s'accepta la ratlla que proposa l'acta de dotació de la catedral d'Urgell, el límit del *pagus* d'Urgell a començament del segle IX passava per sota de Besora, als peus de Busa, seguia per Solsona i Joval, pujava fins a Lladurs i seguia per la Ribera Salada, comprnent-la tota, ja que hi consta Altés, tocant a Bassella; passava a l'altre costat del Segre, perquè s'hi esmenta la Clua, just en la riba

25. ABADAL, 1986, p. 255.

26. RIU, 1992, p. 32.

27. BENET, 1987, p. 22.

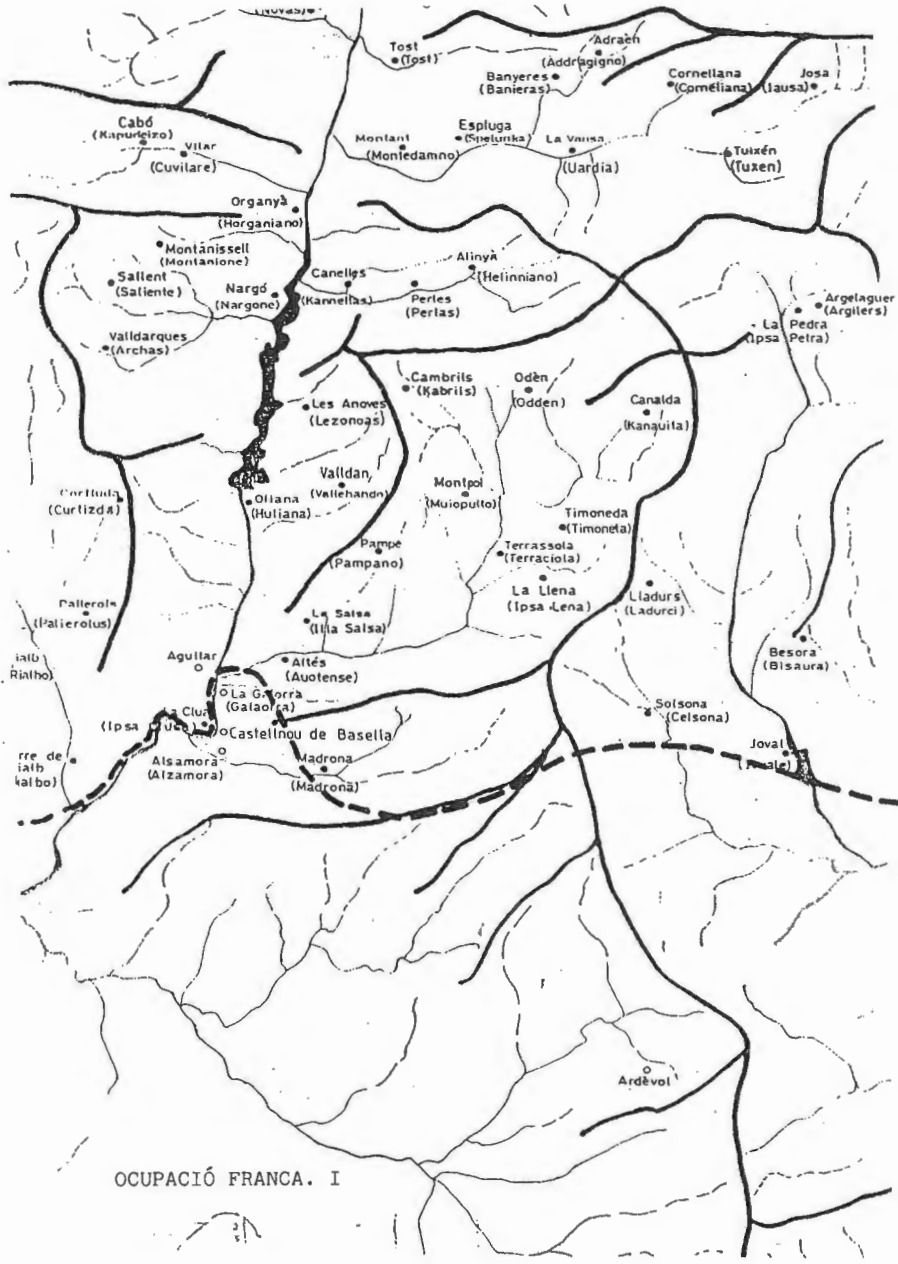
oposada, fora ja de la Ribera Salada; i quedaria la falca formada pel castell d'Alsamora i la seva avançada Galaorra (la Garrola de després). Sobrepassava, pel sud, la Ribera Salada, ja que arribava a Madrona. (Fora que aquestes últimes parròquies encara continuessin en poder dels sarraïns i continuessin reconeixent l'autoritat del bisbe d'Urgell). (Fig. OCUPACIO FRANCA I.)

L'abandó de la zona per part dels comtes francs

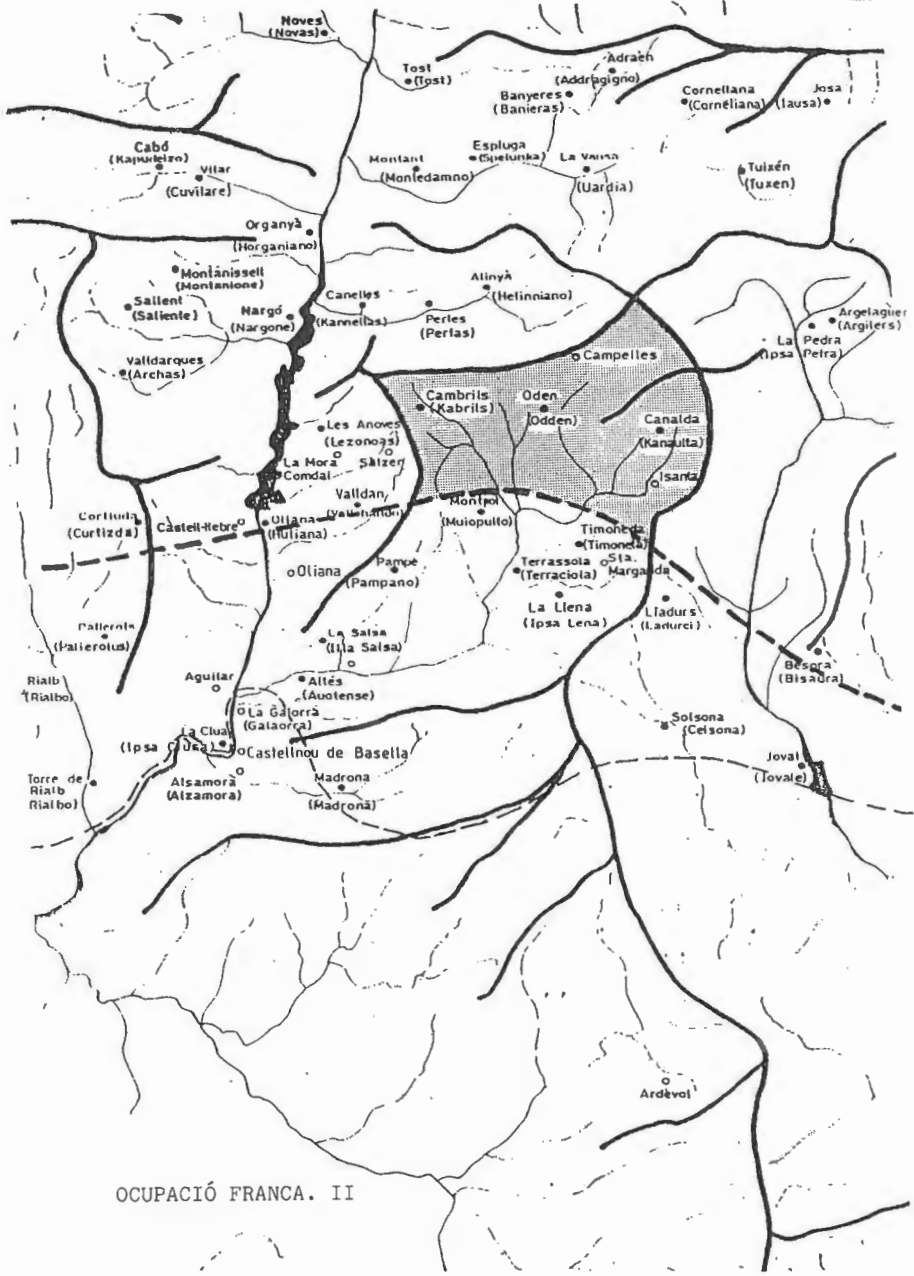
Si s'accepta la ratlla que proposa l'acta de dotació de la catedral d'Urgell, hi hauria hagut un abandó de poder per part dels francs. Aquest abandó tindria una explicació: la revolta d'Aissó dels anys 826-827. De tots són coneguts aquests fets i el personatge, visigot o musulmà (que això s'ha d'aclarir), que amb la connivència dels àrabs volia independitzar-se dels francs: Aissó destruí la ciutat de Roda, a l'Osona. I l'exèrcit musulmà que vingué en el seu ajut i atacà Barcelona i Girona l'any 827, en no poder-les assolir, al seu retorn, devastà i saquejà les terres del centre de Catalunya. Així es malmeté la incipient organització que hi havia implantat el comte Borrell, i quedà tota la plana de Vic i el pla de Bages terra de ningú, amb els seus territoris pràcticament despoblats perquè, com ja hem dit, era molt incòmode viure en un lloc i no tenir cap poderós que n'assumís la defensa.

Aquesta indefensió també hauria repercutit en la part meridional del Solsonès, i de la Ribera Salada. Només aquelles valls més amagades i de més difícil accés continuaren amb el seu poblament normal, sense ningú que les regís, però protegides naturalment per la dificultat de la seva comunicació.

Si les parròquies detallades en l'acta de la Seu d'Urgell haguessin estat una ficció total i el domini carolingi inicial no s'hagués correspost amb el detallat en l'acta, les parròquies de la Ribera Salada preexistents suposem que haurien quedat en el mateix estat que en el cas que hi hagués hagut el suposat abandó: les recloses en les valls situades més al nord haurien mantingut una relació normal amb el bisbat —com succeí a la vall de Lord— i les altres haurien continuat relacionant-se amb el bisbat per raó del crisma que havien de recollir-hi cada any, abans de Pasqua. També necessitaven el bisbe per a l'ordenació dels preveres que regien les parròquies i per a la consagració dels nous temples. (Fig. OCUPACIÓ FRANCA II.)

OCUPACIÓ FRANCA. I

OCUPACIÓ FRANCA. II

L'església de Sant Climent de Campelles

Aquesta església fou consagrada pel bisbe d'Urgell Guisad el 6 de desembre de l'any 857; per tant, després de la revolta d'Aissó i abans de la reconquesta que inicià Guifred el Pilós. Segons l'acta de la seva consagració, fou edificada pels habitants de la vila. En el moment de la seva consagració, els feligresos fan diverses donacions per tal de dotar l'església. Un prevere li cedeix un mallol, i un altre, un saltiri. En el document no hi figura cap autoritat civil. Hi llegim: «et abeant potestatem ipsi homines qui ipsa ecclesia edificaverunt ad clericum eligendum vel at continendum». Ens trobem, doncs, amb un cas en què els constructors d'una església es reserven el dret, per a ells i per als seus successors, d'elegir el clergue que ha de regir-la, seguint amb això la tradició de l'església hispànica de l'època visigoda.²⁸

La situació d'aquesta església és desconeguda. Fins ara se la suposava situada al Solsonès. Recentment Ordeig l'ha situada a l'Urgellet, a Sant Climent de la Torre, vora la Torre de Campmajor.²⁹ Albert Benet,³⁰ molt documentadament, suposa que aquest poblat estava situat sobre Odèn, a la serra que ara porta el seu nom i que també s'anomena encara de Campelles, en el lloc on ara hi ha uns prats coneguts com a Prat Major i Prat Mitjà, que haurien correspost a la zona de conreu del vilatge. Aquesta església, doncs, estaria situada en aquella part de la Ribera Salada on hem considerat que continuava el poblament després de la rebel·lió d'Aissó. I hi continuava, pel que fa a Campelles, d'una forma esplendent, perquè els homes del lloc hi bastiren una nova església, que varen lliurar a les mans del bisbe perquè la consagrés (*[...] sub tenetore domno Wisado episcopo sancte Dei genitricis Marie presule [...] tradimus eam in manus illius ut eam ad culmen sacrationis perduceret [...]*); tot això seguint la tradició més estricta de l'església visigoda.

Benet remarca que el document sembla indicar que no hi havia cap autoritat civil que regís el territori i s'estranya de la franquícia eclesiàstica que suposava el fet de poder elegir el rector; cosa que no ha d'estranyar, perquè era una pràctica correntíssima en l'església del regne visigot, que podia continuar-se practicant cent quaranta anys després de l'annexió del territori per part dels francs. Cal tenir present que l'única innovació que va introduir-se en el règim de les parròquies, a partir de Carlemany, fou la de delimitar-ne el seu territori, cosa que abans no es feia. I en el cas de Campelles, aquests límits estan ben establerts: «I

28. BARAUT, 1978, doc. 4.

29. ORDEIG, 1993, p. XLII-XLIII i 18.

30. BENET, 1987, p. 24 a 26.

que finalment es constituïx el territori de l'església, que s'estendrà [...]», diu l'acta. Pel que fa a la manca d'autoritats civils, hem de coincidir amb Benet que potser no n'hi havia cap que regís el territori.

Restes anteriors en el temple pre-romànic del Soler de Timoneda

De l'època pre-romànica de Santa Margarida del Soler, de Timoneda, en procedeixen dues pedres que ara es troben a la façana del número 2 del carrer de Sant Josep, a Solsona. Una d'aquestes pedres correspon a una finestra: té una obertura allargada, coronada per un arc ultrapassat, de tal manera que aparenta un forat de pany. L'altra és més curiosa: té uns calats també en forma de forat de pany, els uns passants i els altres només incisos, amb unes creus gravades.³¹

Aquestes pedres estaven col·locades a l'exterior de la paret sud de l'església, com a material de construcció. L'església està datada en el segle X; apareix documentada per primera vegada en una venda de l'any 999.³² La nau és capçada per un santuari rectangular que abans era més baix que la nau; posteriorment es va sobreçar.

Aquestes pedres pertanyents a una construcció anterior s'ha suposat que podien ser una finestra i un cancell: si realment fos un cancell, voldria dir que el temple primitiu era d'una època en què la litúrgia hispànica encara estava vigent; és a dir, d'abans de la invasió dels àrabs, perquè en el cas de l'església d'Urgell, el canvi de litúrgia es va produir amb la presència de Leidrat de Lió, immediatament després del bisbe Fèlix. Però tant si són d'època visigoda com si no, el cas és que abans del segle X, ja hi havia un temple, i que aquest temple es va malmetre, de tal manera que s'hagué de reconstruir el segle X, aprofitant elements que procedien del primer com a materials de construcció. Això ens confirma el des poblament de la contrada.

Si Santa Margarida havia estat abandonada, el mateix podem suposar de la seva parròquia Timoneda, ja que són molt properes. També podem suposar que el castell i la parròquia de Lladurs devien quedar mig abandonats, en aquesta terra de ningú, ja que el castell i l'església estaven situats a l'extrem del pla de Riard, separats només de Santa Margarida pel torrent del mateix nom, i molt més assequibles que aquella església.

31. PLANAS, 1987, p. 126; VALL I RIMBLAS, 1985.

32. SERRA I VILARÓ, 1958, p. 118; AUTORS VARIS, 1987, p. 28.

Poblats altmedievals

A Canalda hi ha unes balmes conegudes com les Coves dels Moros que ja mossèn Serra i Vilaró va estudiar l'any 1910, i va arribar a la conclusió que es tractava d'un lloc de defensa on acudien els moradors de Canalda en cas de perill; també aventurà, però, que podia tractar-se d'un hàbitat permanent, quan va dir: «Si el troglodita va viure en aquest país, estic convençut que amb predilecció va viure en aquestes coves».³³ Avui, que coneixem poblats altmedievals emplaçats en situació anàloga, no dubtaríem a atribuir-los aquest destí. Caldria fer, amb tot, unes exploracions i excavacions per confirmar-ho.

A Isanta, llogarret veí de Canalda que havia pertangut a la seva parròquia, hi ha unes balmes semblants: també tenen restes de murs que les protegeixen per la banda de l'estimball. I encara que no siguin tan grans com les Coves dels Moros, podien haver albergat també un poblat altmedieval. Caldria fer, com a Canalda, unes investigacions per comprovar-ho.

Prop de l'església de la Salsa hi ha vuit tombes antropomorfes i una cavitat rodona excavades a la roca. La cavitat podia ser una cisterna per recollir l'aigua de la pluja per al castell que hi havia. No creiem que es tractés de cap trull, com algú ha opinat.³⁴ La tipologia, tant de les tombes com de la cisterna, correspon a una obra del segle X, probablement molt posterior a les coves citades anteriorment, i, per tant, no ens diu res respecte al poblament que podia haver-hi abans de l'acció de Guifred.

Les esglésies de Valldan, de Sàlzer i de la Mora Comdal

Cambrils té unes esglésies situades a l'altra banda de la serra Seca, que separa les aigües de la Ribera Salada de les del Segre, ja a l'aiguavés del Segre: Santa Magdalena de Sàlzer, Santa Eugènia de la Mora Comdal i Sant Just i Pastor de Valldan; aquesta última, citada en l'acta de consagració de la catedral de la Seu d'Urgell de l'any 839; devia perdre importància i per això es va agregar a Cambrils. Normalment les serres que separen dues conques de rius diferents marquen el límit de les parròquies. L'excepció que es dona aquí seria una prova més que la part alta de la Ribera Salada era l'única part habitada de la zona; i que s'expandí cap a l'oest ultrapassant la serra. Cambrils es relacionava amb la Seu d'Urgell a través d'Alinyà i la vall de Lavansa.

33. SERRA I VILARÓ, 1910.

34. TERRÉ-ROCA-BOLÓS, 1992.

La situació resultant a la Ribera Salada

Tenint en compte les consideracions que hem fet, el poblament a la Ribera Salada, que podríem qualificar de normal, sembla que es reduí a les poblacions més septentrionals: Canalda, Isanta, Odèn, Campelles i Cambrils, que depassava la serra Seca amb les parròquies de Sàlzer, la Mora Comdal i Valldan, envaint la vall del Segre. Arribava, pel sud, a Castell-llebre i Oliana. Hem de fer aquí la reserva que l'Oliana de què parlem no és l'actual població, sinó que correspon a l'àrea immediata al castell, lloc on estava situat el poblat que aleshores constituïa la vila. Tenia l'agregat de les Anoves, situat molt més amunt del congost d'Oliana, tocant a Cambrils.

La plana d'Oliana i la part baixa de la Ribera Salada haurien quedat terra de ningú. En aquest context tindria sentit el castell àrab d'Alsamora i la seva albarra-na de la Garrola. El castell de Bassella podria ser Aguilar de Bassella.

Quan diem «terra de ningú», ho entenem pel que fa als governants; perquè els pocs habitatns que s'hi van quedar, si mantingueren el culte, eclesiàsticament devien dependre del bisbat d'Urgell, cosa que ignorem, però que suposem. Amb una relació molt més laxa, podem pensar que els de les valls superiors.

Ens fa suposar que continuaven practicant el culte un conveni de l'any 1111 entre el senyor d'Ogern i tots els habitants del castell i la vila, d'una banda, i el bisbe d'Urgell, sant Ot, de l'altra, en què es resol un conflicte que hi havia hagut entre ambdues parts, per raó de la nominació del capellà de la parròquia, pel qual els primers prometen no nomenar «cap més capellà» per a la «seva» església, com el document la qualifica.³⁵ Aquest fet té un regust de la tradició de l'església visigoda, que, com en el cas de Campelles, permetia, quan una església era construïda pels mateixos feligresos, que aquests escollissin el prevere que l'havia de regir, i quedava, però, com a dret del bisbe el de la seva ordenació sacerdotal. En aquest cas concret d'Ogern, si el culte s'hagués interromput, segurament que aquest dret hauria prescrit, i a l'inici del segle XII, quan el poder de la jerarquia eclesiàstica s'havia incrementat, no hauria sorgit el problema motiu del conveni.

La política del comte Guifred

L'any 870 Guifred va ser nomenat comte d'Urgell-Cerdanya. Vuit anys més tard era investit comte de Barcelona i de Girona-Besalú. Guifred va repoblar tota aquella part de territori que havia quedat desert, o poc poblat. Segons

35. SERRA I VILARÓ, 1909.

Abadal, quan Guifred encara era comte d'Urgell, entre els anys 872-878, va sotmetre a la seva autoritat la vall de Lord (valls superiors del Cardener i de l'Aiguadora);³⁶ a la vall de Lord Guifred hi trobà una organització eclesiàstica ben ordenada, fet que descarta una despoblació, i que fa suposar que, encara que mancat de poder polític que hi imperés, no era un espai buit i despoblat; aquesta circumstància pogué donar-se per l'aïllament geogràfic de la contrada. Semblantment, també degué imposar-se en tota aquella part septentrional de la Ribera Salada que hem vist que conservà la seva població, és a dir, des de Canalda fins a Cambrils.

A partir de l'any 879, ja comte de Barcelona i de Girona, emprengué la repoblació del Ripollès i la d'Osona: hi restablí, sembla que sense lluita, les parròquies i el bisbat; l'any 887 ja consta que el bisbe Gotmar regia la seu d'Osona. Repoblà també el pla de Bages i inicià el repoblament de tots els buits que havien quedat com a seqüel·les de l'acció d'Aissó.

La reacció sarraïna no es féu esperar: en veure com Guifred ocupava les terres fins aleshores desocupades, els àrabs prengueren les seves precaucions i passaren a l'ofensiva. Ens ho narra el cronista àrab Ibn Hayyàn, que visqué el segle XI (987-1076), cent anys més tard dels fets. Diu el cronista: «L'any 284 (897-898), el mateix Llop [Lubb ibn Muhàmmad ibn Qàssi] combaté el castell d'Ora [?], de la jurisdicció de Barcelona; s'apoderà del castell cremant-lo; es trobà amb Ancadir b. Almondir [?] [=Guifred el Pilós], pare de Sunyer, comte d'aquella regió, que fou derrotat, i el ferí Llop d'una llançada, de la qual morí al cap d'uns dies. El mes del Ramadà de l'esmentat any [octubre de 897], Llop b. Mohamed començà la construcció o fortificació del castell de Balaguer [?], de la regió de Lleida "la llunyana"».³⁷

La situació d'aquest castell d'Ora (o d'Aura) ha estat molt discutida. Alguns el situen al Vallès, vora Guanta o a Castell d'Aura, a la serra de Collcerola sobre Cerdanyola, on temps a venir hi hagué el primer monestir del Cister, i, més tard, un palau reial; d'altres, a Santpedor,³⁸ i finalment, a la Vall d'ora, a Navés.³⁹ Però pel tema que estudiem és, en certa manera, irrellevant la situació del castell on trobà la mort Guifred.

El que sí que té interès és la fortificació (no creiem que es tractés d'una nova «construcció») del castell de Balaguer esmentada pel cronista. La consolidació de Balaguer no devia anar sola, sinó que devia anar acompanyada de la de tot el

36. ABADAL, 1958, p. 81.

37. MILLÀS, 1922, p. 31.

38. BENET, 1982.

39. BALAÑÀ, 1991.

sistema defensiu que depenia de Balaguer. Per tant, el castell d'Alsamora i la torre de la Garrola (Galaorra) lògicament devien ser reforçats. L'erecció d'unes defenses d'un bàndol comporta la creació o el reforçament de les del bàndol contrari: això fa suposar que per part del comte d'Urgell devien ser fortificats de nou el Castell-llebre, el castell d'Oliana i el castell «vell» de Bassella, que, com ja hem dit, suposem que devia ser el d'Aguilar de Bassella.

Guifred, a la seva mort, llegà als seus fills els comtats que ell regia: Guifred, conegut més amb el nom de Borrell per distingir-lo del seu pare, heretà els de Barcelona, Girona i Osona; Sunifred, el d'Urgell; i Miró, el de Cerdanya; el fill petit, Sunyer, fou ajuntat al seu germà gran, Borrell, en el govern dels comtats de Barcelona, Girona i Osona. Com sabem, és la primera vegada que un comte llega als seus fills els comtats, sense intervenció del rei franc. Prèviament ja havia cedit els béns particulars a cada un dels seus fills i filles.⁴⁰ El senyoriu del fill petit, Sunyer, comprenia, entre altres terres, la vall de Lavansa, bona part del Solsonès, i de la Ribera Salada.

La intervenció de Guifred a la vall de Lord

Quan Guifred emprengué la tasca de repoblació de les àrees que havien quedat terra de ningú, es trobà a la vall de Lord amb un nucli de població establert, pel que sembla sense cap autoritat civil que el regís, però amb una xarxa parroquial ben sòlida, bàsicament composta per les parròquies que consten a l'acta de consagració de la catedral d'Urgell del 839. Això va ser possible gràcies a l'païllament de la zona, l'accés a la qual és molt enrevessat i difícil: la part més ben comunicada és la que l'uneix amb el baix Berguedà, i el baix Berguedà era terra de ningú en aquells moments. Els nexes devien establir-se amb la Seu d'Urgell a través de Tuixèn, a la vall de Lavansa.

S'entén per vall de Lord la conca alta dels rius Cardener i Aiguadora. El Cardener, a partir de Sant Llorenç dels Morunys, entra als engorjats de la Llosa del Cavall, pràcticament impracticables. Per aquest cantó el camí, passant pel pont de la Vall-llonga, s'enfila a les Cases de Posada per revoltar la mola de Busa, per sota de la qual arriba a la Valldora. D'altra banda, l'Aiguadora s'entafora pels vessants orientals de Busa, per l'indret de Graudescales: aquest riu també és difícil de seguir, però no és impracticable. Per la banda sud, la vall de Lord arriba fins a Navés.

40. MARCA, 1972, apèndix 45.

Guifred, que actuava a la vall de Lord conjuntament amb el bisbe d'Urgell Galderic, en l'aspecte religiós bàsicament els reconegué (segurament els el mantingué) el dret d'escollir els rectors de les parròquies; i, en l'aspecte civil, el dret d'escollir, entre els fidels del comte, el senyor que els havia de regir. Suposem que el dret d'elecció dels rectors de les parròquies que els és reconegut ja el devien tenir de temps immemorial, d'abans de la invasió musulmana.⁴¹ (Fig. EVOLUCIÓ DEL REPOBLAMENT.)

L'acció de Guifred a la Ribera Salada

Quan Guifred actuà a la vall de Lord, es devia trobar amb unes circumstàncies idèntiques pel que fa a la part septentrional de la Ribera Salada.

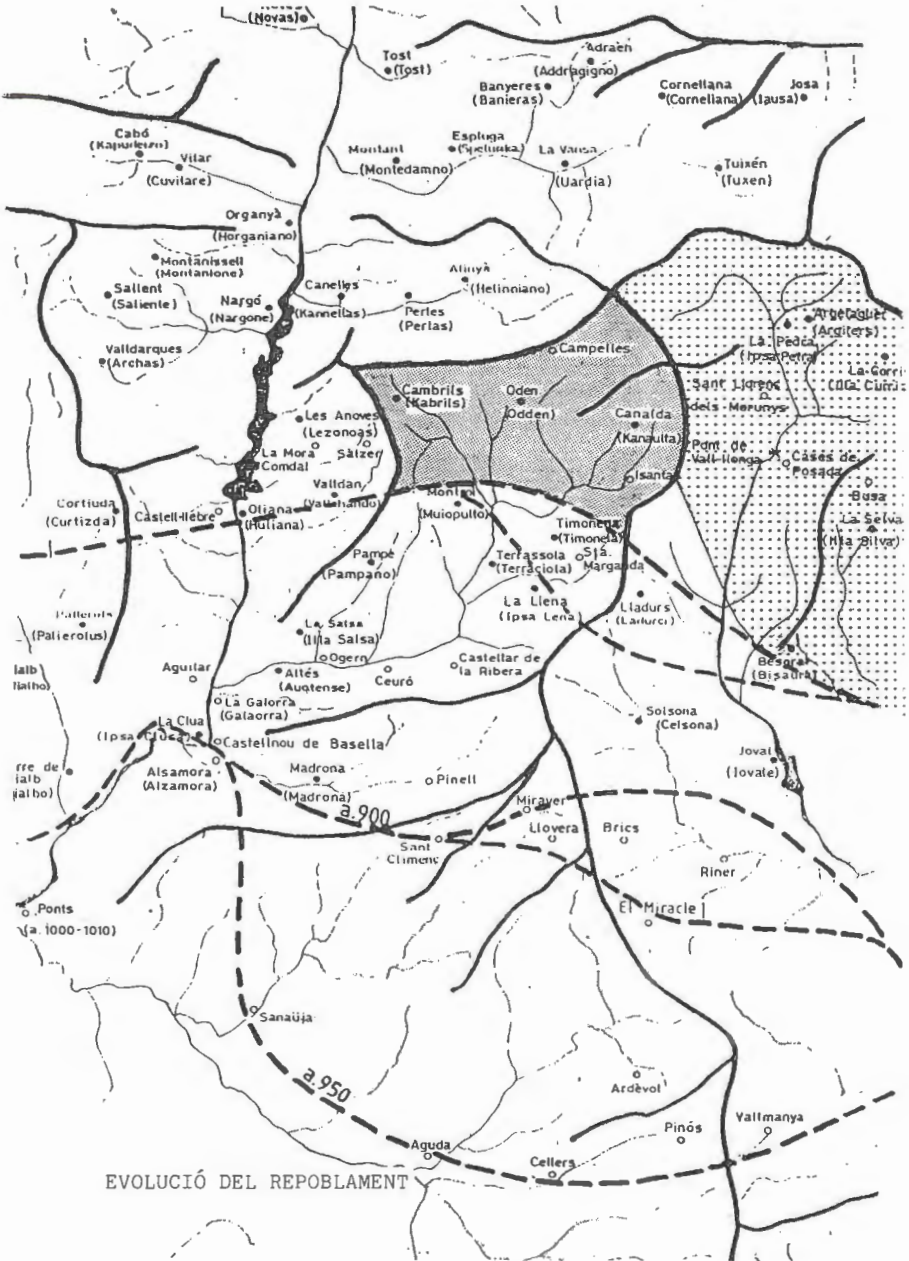
Però quí no es tracta d'una zona d'un pes específic suficient per establir-hi un règim especial. Sinó que és una zona llarga i estreta, amb molt pocs poblats: Canalda, Isanta, Odèn, Campelles i Cambrils. L'acció del comte Guifred, de bell antuvi, devia consistir bàsicament en la imposició de la seva autoritat i en la recuperació de Timoneda i Lladurs, i potser també Montpolt.

Aquesta acció de Guifred infongué a la zona un redreçament. Així, el 17 de febrer de l'any 900, el bisbe Nantingís consagrà l'església de Sant Julià de Canalda, a prec del poble que hi habitava i que l'havia edificada. Aquest «poble» devia ser el conjunt dels vint-i-quatre feligresos que la dotaven, xifra prou eloqüent del grau de poblament que hi havia a la parròquia. Un d'ells era un diaca. Aquest, a més de cedir, juntament amb el seu pare, uns terrenys, fa lliurament de tres llibres: un missal, un leccionari i un antifonari; també dona una planeta i una pàl·lia amb calze. El bisbe li encarrega el regiment de la parròquia, sense fer esment de la possible conservació del dret dels donants d'elegir-ne el seu successor. Aquest dret es pot suposar, perquè es donen dues circumstàncies que indiquen la continuació de la tradició de l'església hispànica anterior a la invasió: el nomenament per part del bisbe d'un dels donants per al regiment de la parròquia, i el fet que aquest rector sigui un diaca i no un prevere, cosa freqüent a l'església hispànica.⁴²

Corroborava la suposada interrupció del poblament, a més del nombre de donants, massa important per haver-se assolit a només dotze anys vista de la repoblació, el fet que en l'acta de la consagració es fa referència a l'*antiquam Magnefredi*.

41. ABADAL, 1958, p. 81.

42. BARAUT, 1978, doc. 13. AUTORS VARIS, 1987, p. 200.

L'acta, conseqüent amb la innovació introduïda per Carlemany, estableix els límits de la parròquia. Un dels límits és la de Sant Martí de Lladurs, cosa que prova que Lladurs ja s'havia repoblat. Suposem que si Lladurs estava repoblat, també ho devia estar Timoneda.

Finalment, encara que d'una manera molt precària, Guifred hauria posat sota el seu domini la plana d'Oliana, hauria arribat fins a la Clua i tota la Ribera Salada, i l'hauria depassat pel sud fins a Madrona i Pinell. Des de Pinell, la ratlla seguia cap a Llevant: desconeixem si agafava Llovera, Brics i Riner, fins al Miracle, o bé aquesta zona quedava exclosa de l'acció de Guifred.⁴³ N'hauria quedat exclòs el castell d'Alsamora, però potser no la seva torre avançada de la Garrola.

Se suposa que Guifred dugué a terme sense lluita l'ocupació de la Ribera Salada. Simplement ocupà uns territoris que fins aleshores eren terra de ningú. Al final, la fortificació de Balaguer i dels seus llocs de defensa més avançats féu que Guifred es parés davant del castell d'Alsamora. Si fos certa la mort de Guifred a Navés, aleshores sí que hi hauria lluita per dominar el Solsonès. (fig. EVOLUCIÓ DEL REPOBLAMENT.)

Les actuacions dels fills de Guifred

Completaren la tasca que havia iniciat Guifred els seus dos fills que actuaren al Solsonès: el comte d'Urgell, Sunifred, i Sunyer, que tenia el senyoriu de bona part de la comarca. A la mort del primogènit Guifred-Borrell, l'any 911, Sunyer passà a regir els comtats de Barcelona, Girona i Osona, sense renunciar, però, als seus senyorijs, perquè pertanyien a la seva propietat privada. El comte Sunyer es retirà l'any 947 al monestir de la Grassa, on professà com a monjo. Un any més tard moria el seu germà Sunifred, el comte d'Urgell. Succeí a ambdós el comte Borrell II, fill de Sunyer. Per tant, les actuacions dels fills de Guifred abastarien pràcticament la primera meitat del segle X.

Aquestes accions consistiren a consolidar les terres que el seu pare havia posat sota el seu domini. La consolidació d'aquest territori va ser més lenta que la de la vall de Lord i la part septentrional de la Ribera Salada, fet que demostra que devia estar molt més despoblat.

Ara bé, la part que tingué cada un dels fills de Guifred en la consolidació i ampliació dels dominis haguts pel seu pare queda molt confusa. Sabem amb certesa que Sunyer construí el castell de Ceuró. Ens consta per la venda que féu del susdit castell *qui mihi advenit de ienitori meo comite Sumiario, qui est condam*, el

43. LLORENS, 1986, p. 230.

comte Borrell l'any 964. En aquest moment el castell de Ceuró l'indava amb els castells de Castellar de la Ribera, Pinell, Madrona i la Salsa.⁴⁴ S'ha de suposar que si l'any 964 l'indava amb aquests castells, haurien d'haver estat bastits per Sunyer o per Sunifred, però no ens consta per quin dels dos.

Sunyer també construí l'església de Santa Maria de Solsona, segons fa constar el seu nét Ermengol I d'Urgell en la carta de franquesa que concedí a la dita església l'any 1000.⁴⁵

Quan als voltants de l'any 950 l'un morí i l'altre es féu monjo de la Grassa, el comtat d'Urgell havia arribat a la vall del Llobregós per Sanauja i l'Aguda, seguia pel monestir de Sant Celdoni de Cellers (no consta documentalment la seva existència fins l'any 986, però el lloc ja estava ocupat),⁴⁶ i el límit seguia fins al migdia de Pinós i Vallmanya. (Fig. EVOLUCIÓ DEL REPOBLAMENT.)

Ponts no fou reconquerit fins una data compresa entre els anys 1000 i 1010. No cal fer cas de la donació de Guifred, feta el 888, de l'església de Santa Maria de Ponts a Santa Maria de Ripoll amb motiu de la consagració i dotació de l'església del monestir;⁴⁷ segurament es tracta d'una interpolació posterior o bé d'una d'aquelles donacions que es feien *ad futurum*, per quan es conquerís el lloc. (Com la cessió posterior a Santa Maria de Solsona, feta pel comte d'Urgell Ermengol IV l'any 1091, de la mesquita d'Avimoni de la ciutat de Balaguer, *donante Deo*, és a dir, sempre que Déu li donés l'oportunitat d'arribar a Balaguer.)⁴⁸ Ponts, com hem dit, no fou conquerit fins els anys 1000-1010. Aquesta reconquesta de Ponts fou precedida, evidentment, per la caiguda del castell d'Alsamora, que constituïa una avançada dels sarraïns.

Resum

Després de tot el que hem exposat, podem resumir la repoblació de la Ribera Salada com segueix:

1. La invasió musulmana havia tingut lloc entre els anys 714 i 720. El canvi de domini dels àrabs als francs s'esdevingué pels volts dels anys 786-790 a conseqüència d'un conveni amb algun dels pròcers d'Urgell, que suposem aliè al bisbe.

2.1. Si l'acta de consagració de la catedral d'Urgell fos del segle IX, el territori franc de la Ribera Salada coincidiria amb les parròquies que consten en

44. BENET, 1987, p. 32.

45. VILLANUEVA, 1821, p. 45 i apèndix VI (p. 219); COSTA, 1959, vol. II, doc. X.

46. BARAUT, 1980, doc. 207.

47. UDINA, 1951, p. 107; MARCA, 1972, apèndix XLVI, cols. 818-819.

48. COSTA, 1959, vol. I, p. 112.

l'acta. La rebel·lió d'Aissó dels anys 826 i 827 fou la causa d'un despoblament de tota la regió central de Catalunya, que es transformà en terra de ningú. Això hauria afectat la Ribera Salada, llevat de la seva part nord.

2.2. Si l'acta de consagració fos una ficció dels segles X-XI, no tindríem cap prova que el domini carolingi inicial abastés tota la Ribera Salada. Creiem que s'hauria mantingut un poblament continuat en la seva part nord. La resta s'hauria convertit en terra de ningú.

3. De fet, després del 827, a la Ribera Salada hi havia dues zones ben diferenciades. L'una, al nord, que comprenia el que és ara el municipi d'Odèn: Canalda, Isanta, Campelles, Odèn i Cambrils, amb els seus agregats exterior a la Ribera Salada (Sàlzer, la Mora Comdal i Valldan), on hauria continuat el poblament, deslligat del poder civil dels comtes, però amb una relació normal amb el bisbat d'Urgell. I la resta, transformada en terra de ningú, i, en bona part, despoblada; la poca gent que hi continuava residint mantenia un cert lligam amb el bisbat d'Urgell.

4. L'acció de Guifred iniciada quan era només comte d'Urgell (anys 870-878). L'acció hauria consistit en la incorporació de la part nord, plenament habitada des de sempre, ampliada amb Timoneda i Lladurs i potser amb Montpolt. Posteriorment, quan ja era comte de Barcelona, Girona i Osona (anys 878-897), hauria incorporat al seu domini, encara que precàriament, tota la Ribera Salada.

5. La consolidació del domini de la Ribera Salada pels fills de Guifred, Sunifred i Sunyer, sobrepasant-la fins a Sanauja i l'Aguda per l'oest i fins a Pinós i Vallmanya pel sud (anys 897-947).

6. Amb l'ocupació d'Alsamora, es consolidà definitivament la possessió pels comtes d'Urgell de la Ribera Salada. Als anys 1000-1010 s'havia reconquerit Ponts, i els dominis urgellesos ja s'havien expandit més a ponent d'aquesta població.

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL, Ramon d'. *Catalunya carolíngia*. Volum III: *Els comtats de Pallars i Ribagorça*. Barcelona, 1955.
- *Els primers comtes catalans*. Barcelona, 1958.
- *Catalunya carolíngia*. Volum I: *El domini carolíngi a Catalunya*. Primera part. Barcelona, 1986.
- ADELL, Joan-Albert; CASES, Maria Lluïsa. «Sant Miquel de Castellnou de Bassella». Dins del volum *Catalunya Romànica*. Vol. VI: *L'Alt Urgell-Andorra*. Barcelona, 1992, p. 161-162.
- AUTORS VARIS. *Catalunya Romànica*. Vol. VI: *L'Alt Urgell-Andorra*. Barcelona, 1992.
- AUTORS VARIS. *Catalunya Romànica*. Vol. XIII: *El Solsonès-La Vall d'Aran*. Barcelona, 1987.
- BALANÀ I ABADIA, Pere. «Balaguer en temps dels musulmans (713-1106). Notes breus». A *Ilerda*, núm. 48 (1990) (Humanitats), p. 91-106.
- BARAUT, Cebrià. «Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XIII)». A *Urgellia*, núm. 1 (1978), p. 11-182.
- «Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell». A *Urgellia*, núm. 2 (1979), p. 7-145.
- «Els documents, dels anys 981-1010, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell». A *Urgellia*, núm. 3 (1980), p. 7-184.
- «Els documents, dels anys 1010-1035, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell». A *Urgellia*, núm. 4 (1981), p. 7-186.
- «Els documents, dels anys 1036-1050, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell». A *Urgellia*, núm. 5 (1982), p. 7-158.
- «Els documents, dels anys 1051-1075, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell». A *Urgellia*, núm. 6 (1983), p. 7-243.
- «Els documents, dels anys 1076-1092, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell». A *Urgellia*, núm. 7 (1984-1985) (1), p. 7-218.
- «La data de la consagració de la catedral carolíngia de la Seu d'Urgell». A *Urgellia*, núm. 7 (1984-1985) (2), p. 515-525.
- «Visigots i àrabs. El domini carolíngi». Dins del volum *Catalunya Romànica*. Vol VI: *L'Alt Urgell-Andorra*. Barcelona, 1992, p. 26.
- BARRAL, Xavier. *L'Art pre-romànic a Catalunya*. Segles IX-X. Barcelona, 1981.
- BENET I CLARÀ, Albert. «L'acta de consagració de l'església de la Seu d'Urgell. Un document fals». A *Quaderns d'Estudis Medievals*, any IV, volum 2, núm. 13 (1983), p. 137-142. Separata. (La revista no es va publicar.)
- «El marc històric». Dins del volum *Catalunya Romànica*. Vol. XIII: *El Solsonès-La Vall d'Aran*. Barcelona, 1987, p. 21-75.

- COROMINES, Joan. *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. Vol. I. 1954.
- «De toponomástica hispana. Juicios, planes y tanteos». A *Studia Philologica. Homenaje ofrecido a Dámaso Alonso...* Vol. I. Madrid, 1960.
- *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Vol. I. Madrid, 1980.
- COSTA Y BAFARULL, Domingo. *Memorias de la ciudad de Solsona y su iglesia*. Barcelona, 1959.
- GARSABALL I RIVASÉS, Jordi. «Sobre la pretesa data de dotació de la Seu d'Urgell. Apunts per una nova datació». A *Actes del Congrés d'Història de l'Església Catalana. Des dels orígens fins ara*. Solsona, 1993, p. 55-62.
- LAMPÉREZ Y ROMEA, Vicente. *Historia de la arquitectura cristiana española en la edad media*. Vol. I. Madrid-Barcelona, 1930.
- LLADONOSA, Josep. *Història de Lleida*. Vol. I. Tàrraga, 1972.
- LLORENS I SOLÉ, Antoni. *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*. Vol. I. Lleida, 1986.
- MARCA, Petrus de. *Marca Hispanica sive limes Hispanicus*. París, 1688. Edició facsímil. Barcelona, 1972.
- MILLÀS VALLICROSA, Josep M. «Els textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya carolíngia». A *Quaderns d'Estudi*. Vol. XIV, 51. Extret, Barcelona, 1922.
- ORDEIG I MATA, Ramon. *Les dotalies de les esglésies de Catalunya. (segles IX-XII)*. Vol. I, 1a part. Vic, 1993.
- PLANAS I ALBETS, Ramon. «Santa Margarida del Soler». Dins del volum *Catalunya Romànica*. Vol. XIII: *El Solsonès-La Vall d'Aran*. Barcelona, 1987, p. 125-126.
- PUJOL, Pere. «L'acta de consagració i dotació de la catedral d'Urgell de l'any 819 o 839». A *Estudis Romànics*, vol. II, BF, 9, 1917.
- RIU I RIU, Manuel. «Santa Maria de la Seu d'Urgell. Notes històriques». Dins del volum *Catalunya Romànica*. Vol. VI: *L'Alt Urgell-Andorra*. Barcelona, 1992, p. 315-326..
- SERRA I VILARÓ, Joan. «Origen d'algunes localitats catalanes». A *Estudis Universitaris Catalans*, vol. IV (gener-juny de 1910), p. 4-25. N'hi ha una transcripció a *Els Castells Catalans*. Vol. VI-1. Barcelona, 1979, p. 59-62.
- «Senyoriu de la vescomtal família Miró». Al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, vol XIX (1909), p. 64.
- «Los señores de Portell, patria de San Ramón, descendientes de los vizcondes de Cardona». A *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. XXX (1958).
- UDINA MARTORELL, Federico. *El archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X*. Barcelona, 1951.
- VALL I RIMBLAS, Ramon. «Restes pre-romàniques a l'ermita de Santa Margarida

del Soler de Timoneda». A *Circular Amics de l'Art Romànic*, núm. 40 (febrer de 1985).

VALLS I TABERNER, F. *La data de la consagració de la catedral d'Urgell (839) i els preceptes de Lluís el Piadós*. Barcelona, 1917.

VILLANUEVA, Jaime. *Viaje literario a las Iglesias de España*. Vol. IX. València, 1821.